

Надія Литвин

ЕМІГРАЦІЙНИЙ УРЯД ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ПРОГРАМА ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА

У статті показано особливості зовнішньої політики уряду Західно-Української Народної Республіки в 1920–1923 рр., проаналізовано її конституційні проекти щодо організації центральної і місцевої державної влади, прав громадян суверенної, національної, правової та соціальної держави.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, Антанта, Польща, зовнішня політика, конституційні проекти.

Nadiya Lytvyn. Emigratory government of West Ukrainian National Republic: foreign policy and state building program. In the article was shown the features of foreign policy of government of West Ukrainian National Republic in 1920–1923, was analysed its constitutional projects concerning the organization of central and local state power, rights of the citizens of sovereign, national, legal and social state.

Keywords: West Ukrainian National Republic, Entente, Poland, foreign policy, constitutional projects.

Комплексний аналіз співвідношення міжнародних і внутрішніх чинників у вирішенні долі української державності періоду Визвольних змагань першої чверті ХХ ст. є важливою науковою проблемою, яку започаткували радянські (О. Карпенко, Ю. Сливка, Р. Симоненко) та діаспорні (М. Лозинський, В. Верига, С. Ярославин) дослідники, а продовжили в останнє двадцятиріччя сучасні українські (Л. Гентош, М. Кугутяк, М. Литвин, С. Макарчук, О. Павлишин, О. Павлюк, В. Піскун, О. Реєнт, О. Рубльов, Б. Тищик) і зарубіжні (М. Клімецький, Р. Потоцький) науковці.

Мета пропонованої розвідки – на основі критичного аналізу доробку істориків, політологів, юристів і нововідкритих документів дипломатії виокремити особливості зовнішньої політики ЗУНР у 1920–1923 рр., узагальнити її правно-політичні документи щодо майбутнього державно-політичного розвитку.

Розпад імперій Романових і Габсбургів спричинив появу на карті Європи низки національних демократичних держав, а серед них Української Народної Республіки і ЗУНР, які об'єднали свої зовнішньополітичні і внутрішні потуги у січні 1919 р. Однак інтервенція Польщі та більшовицької Росії перервали національне державотворення соборної УНР. Розійшлися і зовнішньополітичні пріоритети наддніпрянських і галицьких політиків. Лідери УНР прагнули заручитися військово-політичною підтримкою відродженої Польщі, а лідери ЗУНР шукали порозуміння з провідниками білої Росії, представниками Антанти. Остаточно зовнішньополітичні плани Директорії УНР і Національної Ради ЗУНР розійшлися навесні 1920 р., коли були заключені Варшавські угоди, що передбачали підпорядкування Східної Галичини Польщі. Це викликало спротив керівників ЗУНР і української громадськості краю [16, с. 57–58].

Наприкінці 1919 р. провідники ЗУНР перебралися до знайомого Відня (до Першої світової війни дехто з них обирався до парламенту), де продовжили відстоювати право

поневолених українців Східної Галичини на державно-політичне самовизначення. Згідно з розпорядком Диктатора ЗУНР Є. Петрушевича від 25 липня 1920 р., у австрійській столиці сформовано третій уряд – Колегію Уповноважених Диктатора ЗУНР. Відразу ж нового міністра закордонних справ С. Витвицького призначено керівником делегації на конференцію у Парижі й головою дипломатичної місії в Лондоні [14, с. 88–89].

У цей час уряд розробляв не лише зовнішньополітичну стратегію, але й програму внутрішньої розбудови ЗУНР (Галицької республіки). Важливі правно-політичні документи уряду підготував член Національної Ради, відомий учений-конституціоналіст С. Дністрянський, який на той час мешкав у Празі [1, с.10–40; 9; 18; 21]. Зокрема, 1920 р. він запропонував галицькому керівництву «Проект Конституції Західно-Української Народної Республіки», який складався із трьох глав: «Держава і право», «Державна влада», «Право народів на самовизначення». Перша глава містила три розділи: «Правова держава», «Людські та громадські права», «Права народу». Друга глава складалася із розділів: «Основи державної влади», «Організація народної волі», «Виконання народної волі». Третя глава не структурована. У вказаному проекті закладено основи конституційного ладу реорганізованої ЗУНР, яка мала стати правовою, самостійною, демократичною і національною державою. Державна влада мала будуватися за принципом розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Держава визнавала також місцеве самоврядування [19, с. 64–67, 161–185]. У проекті конституції підкреслено, що держава визнає людину з її правами та свободами важливою соціальною цінністю. До особистих прав і свобод громадян віднесено право на недоторканість особи і житла, свободу поселення і пересування, таємницю особистого життя, свободу совісті, свободу наукової творчості та промислу. Визнано й політичні права і свободи громадян: право на свободу зборів, створення громадських спілок, право на подання петицій, свободу думки і слова, виборче право осіб (після 21 року). Толерувалася діяльність преси, яку можна було заборонити лише при порушенні законів.

Військовозобов'язані чоловіки підлягали військовій службі. Конституція також зобов'язувала громадян сплачувати обов'язкові податки, здобувати початкову освіту. Не забуто й пункт про захист інтелектуальної власності [19, с. 67–68, 165].

Законодавчі функції мав здійснювати однопалатний парламент – Народна палата, яка обиралася на чотири роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Передбачалося також створення парламентських комітетів, зокрема по законодавству. Загальне керівництво парламентом здійснював голова Народної палати та два його заступники, які обиралися з числа депутатів. З метою дотримання національних інтересів члени Народної палати поділялися на три національні курії. Зокрема, перша курія об'єднувала всіх українців, друга – поляків, третя – інші національності (євреїв, німців). Президент республіки як глава держави і глава виконавчої влади, головнокомандувач збройних сил обирався з числа громадян української національності, що досягли 35 років [19, с. 179]. Президент не міг бути одночасно членом Народної палати. Вибори президента мали відбуватися одночасно з виборами в Народну палату. Для здійснення народної волі поруч з президентом як главою виконавчої влади в державі важливе місце відведено Прибічній раді при Президентові та уряді, яка у складі шести осіб мала допомогти очільникам держави у проведенні зовнішньої політики та організації збройних сил [19, с. 180].

Головним виконавчо-управлінським органом держави визначено уряд – Державну раду, яку призначає Президент. Державній раді підпорядковувалися міністерства – внутрішніх справ, фінансів, релігії та освіти, сільського і лісового господарств, торгівлі і промислу, сполучень. Реорганізовувалася і судова система, яка включала як окремі інституції суди, Державний судовий трибунал, Голову Державної юстиції. Судді призначалися президентом республіки «остаточно і на все життя». У третій главі, що присвячувалася праву народу на самовизначення, підкреслено: «Кожен громадянин має не тільки право на використання своєї рідної мови в установах і судах, але він може вимагати,

щоб зовнішня ділова і судова мова була рідною мовою того чи іншого громадянина. Службовці і судді повинні тому володіти національними мовами громадян» [19, с. 185].

Однак в силу різних обставин цей конституційний документ не було впроваджено в життя. Своє бачення правно-політичного будівництва національної держави С. Дністрянський також виклав у працях «Нові проекти української конституції» (1920), «Проекти української конституції» (1921), «Нова держава» (1923) та ін. [9; 19, с. 85; 20, с. 93–105].

Поряд із законотворчою роботою галицький уряд здійснював активну зовнішньополітичну діяльність, зокрема намагався заручитися підтримкою десятків країн Європи та Америки. Особлива увага зверталася на дипломатію Великобританії та Чехословаччини, яка відзначалася певною толерантністю до східногалицької проблеми. Відправлено також дипломатичні місії до США (керівники Ю. Бачинський, згодом Л. Цегельський, Л. Мишуга), Канади (І. Боберський), де галицькі політики намагалися заручитися підтримкою керівництва цих країн та української діаспори. Відтак у Канаді започатковано збір «Державної позички» для розвитку ЗУНР [15, с. 108–109].

До зовнішньополітичної діяльності також залучено члена Національної Ради ЗУНР, митрополита Греко-католицької церкви А. Шептицького. Зокрема, 1921 р. він зустрівся з прем'єром Франції А. Бріаном, якому передав меморіал, де зазначено, що єдиною розв'язкою болючої проблеми є «уконституювання Східної Галичини такої держави як Швейцарії Сходу». У тому ж році митрополит також зустрівся у Вашингтоні з президентом США В. Гардінгом, де розповів про трагічне становище Східної Галичини [15, с. 115]. Аналогічні місійно-дипломатичні поїздки митрополит здійснив і по країнах Західної Європи [2; 3; 4, с. 305–428; 22, sign. 86, k.30].

Зовнішньополітичні акції ЗУНР та інших країн регулярно висвітлював часопис Уряду преси і пропаганди «Український прапор» (Відень, редактор-видавець С. Баран, згодом І. Німчук), який офіційно поширювався в Австрії, Чехословаччині, Югославії, Німеччині, Англії, США, Канаді, країнах Латинської Америки. Тижневик інформував

читачів про розгляд українського питання на міжнародних форумах у Парижі (1919–1923), Ризі (1920–1921), Спа, Севрі (1920), Женеви (1921), Генуї (1922), участь у них представників ЗУНР, УНР, УСРР, публікував офіційні урядові документи, матеріали українських партій Галичини, інформував громадськість про репресивні акції польської і румунської влади проти поневолених західних українців [5; 10; 12; 13; 17].

27 вересня 1920 р. делегація ЗУНР на Ризькій конференції (К. Левицький, Е. Брайтер, О. Назарук, Л. Мишуга) заявила президії цієї конференції: «Дев'ятимісячною однодушною обороною (листопад 1918–липень 1919 рр. – *Н. Л.*) виявив наш народ рішучу волю жити самостійним державним життям. Всякі твердження, мовби населення Східної Галичини хотіло злуки з Польщею, – незгідні з дійсністю» [7, с. 197–198]. 18 березня 1921 р., всупереч галицькому і наддніпрянському проводам, Польща підписала у Ризі мирний договір з радянськими республіками Росії і України, згідно з яким визнано УСРР, що фактично відмовилася від Східної Галичини [11, с. 388]. На жаль, під час ризьких переговорів делегації УНР і ЗУНР знову не зуміли об'єднати зусилля для спільного захисту національних інтересів України.

Враховуючи нову геополітичну ситуацію на сході Європи, уряд Є. Петрушевича 30 квітня 1921 р. запропонував Лізі Націй у Женеві проект «Основи державного устрою Галицької Республіки», що передбачав утворення на території Східної Галичини незалежної соціально-правової республіки, покликаної забезпечити добробут своїх громадян і добросусідські міжнаціональні та міждержавні відносини у Центрально-Східній Європі, де утворилася низка демократичних держав. Зокрема, у документі стверджено, що «державна територія Галицької Республіки покривається від сходу, півночі і півдня з границями колишнього австрійського краю Галичини та простягається на захід, українською етнографічною областю аж до Перемишля (включно), так що від Перемишля аж по Сянік творить ріка Сян західну границю» [6, с. 566]. Згідно з проектом, державною нацією поряд з українською визнано польську і

європейську. Вибори до парламенту (Державної ради) пропонувалося здійснити за трьома національними куріями. Очолити республіку мав президент, якого обрали б з-поміж українців. Посади віце-прем'єрів мали обійняти найбільші національні меншини – поляки і євреї. Державними мовами пропонувалося вважати українську, польську і єврейську, українська визначена внутрішньою урядовою. Державними службовцями могли стати лише громадяни республіки, що володіють «найменше двома мовами національностей держави». Охорону держави та її кордонів мала здійснювати армія, яка мала функціонувати «на основі загальної військової служби» [6, с. 566–575]. Вказаний документ було надіслано не лише Лізі Націй, але й керівникам зарубіжних держав, зокрема США [6, с. 575–576].

Однак цей конституційний проект не підтримала Ліга Націй, залишивши східногалицьке питання не розв'язаним. До того ж не вдалося порозумітися галицьким політикам із наддніпрянцями. Як правило, цьому нерідко перешкоджала польська і радянська дипломатія, їхні спецслужби. Діяльність української політичної еміграції відстежувалася більшовицькою агентурою, співробітниками дипломатичного представництва УСРР у Відні. Вони робили все, щоб добитися прихильності опонентів, зокрема й урядовців ЗУНР, яких прагнули загітувати до повернення в радянську Україну [16, с. 519–532].

Як бачимо, еміграційний уряд Є. Петрушевича прагнув перетворити Східну Галичину у нейтральну «Швейцарію сходу Європи», заохочуючи Францію, Великобританію, США до інвестицій у Дрогобицький нафтовий басейн. У ноті Є. Петрушевича до Ради послів країн Антанти від 18 квітня 1921 р. стверджено, що відроджена Галицька Республіка має стати «забралом миру на сході Європи». У ній також стверджено її важливе геополітичне значення у цій частині Європи: «Східна Галичина, що своєю територією (55330 км²) і числом населення (5450000 мешканців), скарбами природи (як нафта, сіль, калій, вугіль, плідна земля і ліси) та соціальними відносинами, котрі ґрунтуються на значно переважаючому хліборобському населенні, прив'язані до рідної землі та недоступні до

комуністичних переворотів...» [7, с. 624–625]. В аналогічній ноті Є. Петрушевича від 14 червня 1921 р. доводиться, що нейтральна Галицька Республіка має стати «природним помостом для держав Середньої і Західної Європи до нав'язання господарсько-торговельних зносин з Україною і Росією» [7, с. 731–732].

Наприкінці 1921 р. галицька дипломатія також поширила урядовий реферат «Політико-географічне й економіко-географічне значення Східної Галичини для розв'язання проблем Східної Європи», в якому підкреслено важливе геостратегічне становище краю, що підтвердили події Першої світової війни; піддано критиці російську експансіоністську політику щодо західних земель України: «Коли Польща задержить Галичину, то, без сумніву, попаде в стан хронічного конфлікту з Росією... Для Великої України Східна Галичина – національно найсвідоміша серед усіх українських земель, та, оставши під Польщею, буде другим виданням Ельзас Льотарингії» [7, с. 899–900].

Особливу увагу галицька дипломатія приділяла взаєминам із Чехословаччиною, де діяли табори та робітничі бригади інтернованої Української галицької армії (Німецьке Яблонне, Ліберці, Йозефів та ін.). Власне ця держава, на думку С. Витвицького, мала би отримати велику вигоду від незалежної і сильної Галицької Республіки, оскільки дістала би в Галичині «ринок збуту для свого промислу і нагоду корисно інвестувати свій капітал при відбудові нашого знищеного війною краю». Водночас цей дипломат вважав, що «Союз Східної Галичини з Україною, Білою Русією, Литвою, Естонією, подиктований життєвими інтересами тих країв, поставить трівку бар'єру між Польщею і Росією та облегшить становище Чехословаччини на случай польських воєнних замислів супроти неї» [7, с. 273]. Як відомо, Прага і Варшава тривалий час не могли визначити спільний кордон двох держав.

Однак країни Антанти у своїй східноєвропейській політиці зробили ставку не на ЗУНР, а на національно консолідовану Польщу, якій дозволили у березні 1923 р. інкорпорувати Східну Галичину, яка до 1939 р. стала осередком сепаратизму у цій поліетнічній державі.

У міжвоєнний період у регіоні активно діяли праворадикальні, ліворадикальні і центристські політичні сили, які виступали проти поневолення краю Другою Річчю Посполитою. Уряд УРСР надавав матеріальну підтримку західноукраїнським комуністам через представників посольства у Варшаві та Генерального консульства СРСР у Львові. Еміграційний уряд ЗУНР після опублікування протестаційної заяви у березні 1923 р. саморозпустився, а його керівник перебрався до Берліна, де знайшов підтримку в середовищі українського консервативного табору.

Як бачимо, керівництво ЗУНР прагнуло будувати державно-політичний організм на принципах верховенства народного суверенітету, пріоритетності національного права у поєднанні із толерантністю до представників національних меншин і народів інших країн, на засадах поваги до прав народу і людини. Самостійна ЗУНР (Галицька республіка) мала стати осердям національно-визвольного руху у боротьбі за соборну Українську державу.

---

1. Академік Станіслав Дністрянський. 1870–1935 : Біобібліографія / [упор. М. Мушинка]. – К., 1992. – 94 с.

2. Бурачок Л. Канадський період діяльності Осипа Назарука (1922–1923) / Лілія Бурачок // Галичина. – 2001. – № 5–6. – С. 254–257.

3. Галицька-Дідух Т. В. Дипломатична боротьба навколо проблеми українського представництва на мирній конференції в Ризі (вересень 1920–березень 1921 рр.) / Т. В. Галицька-Дідух // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 100–109.

4. Гентош Л. Ватикан і виклики модерності. Східноєвропейська політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині (1914–1923) / Ліліана Гентош. – Львів, 2006. – 456 с.

5. Державно-правна основа Східної Галичини як Галицької Республіки // Український прапор. – 1922. – 14 січня.

6. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [упор. О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ, 2001. – Т. 2. – 712 с.

7. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали / [упор. О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ, 2011. – Т. 5. – Кн. 2. – 948 с.

8. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 / Орест Красівський. – К., 2008. – 544 с.

9. Кульчицький В. С. Суспільно-політичний лад і право Західноукраїнської Народної Республіки 1918–1923 рр. / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик // Історія держави і права України. – Львів, 1996. – С. 173–196.

10. Левицький Є. Наша орієнтація / Євген Левицький // Український прапор. – 1920. – 16 січня.

11. Нариси з історії дипломатії України / [відп. ред. В. Смолій]. – К., 2001. – С. 388.

12. Нота Уряду Західної УНР до Найвищої Ради // Український прапор. – 1920. – 25 липня.

13. Ноти Уряду Західної України до Найвищої Ради в справі останніх польських репресій у Східній Галичині // Український прапор. – 1921. – 29 січня.

14. Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919) / Олег Павлишин. – Львів, 2008. – 224 с.

15. Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / Олександр В'ячеславович Павлюк. – К., 1996. – 188 с.

16. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття) / Валентина Піскун. – К.; Нью-Йорк, 2006. – 672 с.

17. Справа Східної Галичини // Український прапор. – 1922. – 4 лютого.

18. Стецюк П. Проект Конституції Галицької держави академіка Станіслава Дністрянського / Петро Стецюк // Проблеми утвердження правової держави і захисту прав людини в Україні. Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 1996. – Вип. 33. – С. 74–77.

19. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / Петро Стецюк. – Львів, 1999. – 232 с.

20. Український вільний університет в Празі, в роках 1921–1926. – Прага, 1927. – 213 с.

21. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 26. – Оп. 14. – Спр. 2317. – Арк. 1–2.

22. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Ambasada RP w Paryżu.